

RECEPTARI PER GUARIR PERSONES I ANIMALS DE CAN VILÀ. SANT JUST DESVERN

Daniel Cardona i Joaquim Moreno

OBJECTIU.

Estudiar i profunditzar sobre un petit llibret que servia per guarir persones i animals propietat de la família Reverter-Sala de la masia de can Vilà de Sant Just Desvern, on es descriuen diferents fórmules farmacèutiques que es comparen amb la farmacopea actual. Només hem pogut traduir onze fórmules de les setze. Les cinc restants són, en part, il·legibles a causa del seu mal estat; tot i així, es pot concloure que un document tracta sobre la hipopresia, un altre sobre el dolor i la debilitat i un tercer sobre el dolor de cor. Els dos títols restants són il·legibles.

INTRODUCCIÓ.

El document no porta cap data i sols tenim la informació de les unitats de pes i volum emprades, el tipus de lletra i els fàrmacs que s'utilitzen. Pel que fa a les unitats de pes, cal recordar que el sistema ponderal salernità de base decimal, s'utilitza pel Col·legi d'Apotecaris de Barcelona el 1513; en aquest sistema el pes de 1 unça equivalia a 9 dracmes i 1 escrúpol a 20 grans.

En la Farmacopea Española V (1865), la relació era: 1 lliura = 12 unces; 1 unça = 8 dracmes; 1 dracma = 3 escrúpols; 1 escrúpol = 24 grans. En la Farmacopea Española VI (1884), ja consta el canvi al sistema mètric, així, 1 lliura = 345 grams; 1 unça = 28,8 g; 1 dracma = 3,6 g; 1 escrúpols = 1,2 g i 1 gra = 0,05 g. Malgrat que el sistema mètric decimal a França ja funcionava el 1795, no va esdevenir com a llei a Espanya fins el 1840. Pel tipus de lletra utilitzat, el Dr. Ramon Jordi,¹ a partir de les fotocòpies enviades de les fórmules

Can Vilà.
Fotos Rafael Malaret

numerades 507,508,509 i 510, les situa a finals del segle XVIII o principis del XIX, malgrat que a la primera fórmula (Doc 507) les unitats són en grams.

Una altra manera de saber de quina època és el receptari, és a partir de les diferents farmacopees que s'han editat en el temps. Així, hem comparat cada component de la fórmula amb l'existència o no en la primera farmacopea editada a Europa, que és la *Pharmacopoeia Londinensis* (primera edició del 1618), on es descriu per primera vegada tant quines plantes tenen utilitat farmacològica com els compostos químics.²

Les altres que estudiarem seran les Farmacopees *Hispana* III (1803) i IV (1817), que a partir del 1865 es passarà a dir Farmacopea Espanyola V; en aquesta, com ja hem dit, encara hi figura l'antic sistema de pesos medicinals (unça, dracma, escrúpol). A partir d'aquesta, la VI (1884), VII (1905), VIII (1930) i IX (1954)³ ja hi figura el sistema mètric decimal.

La finalitat d'aquest treball és estudiar cada fórmula e intentar comparar-la amb la terapèutica actual.

Hi ha documents on es fan servir plantes medicinals conjuntament amb preparats portats d'Amèrica o Àsia.

Preguntes i altres qüestions

a.- A totes les fórmules es descriu com s'han d'elaborar

b.- Una relació lògica seria que s'utilitzessin les plantes medicinals dels entorns de can Vilà. De les 11 receptes, només els documents 511 (recepta per guarir crànchs-càncer), el 512 (recepta per a la hidropesia) i el 522 (remei pel dolor) que utilitza el suc d'atzavara (*Aloe Vera*), tenen en la seva formulació plantes que podem trobar a Collserola. Per al Dr. Ramon Jordi,¹ són fórmules pròpies d'una apotecaria o d'una farmàcia i copiades en aquest receptari per transmissió oral.

La majoria de receptes contenen fàrmacs d'origen d'Amèrica del Sud i d'Àsia.

c.- On aconseguen les drogues o fàrmacs per a l'elaboració de les fórmules?

En les respostes al qüestionari de Francisco de Zamora, del 1789, que de tot el Baix Llobregat han recopilat Jaume Codina, Josep Moran i Mercè Renom,⁴ a la pregunta 114 sobre "si hay diptaciones de sanidad, cuántos médicos y boticarios", ni a Sant Just, ni a Esplugues no hi consta cap metge, ni barber cirurgià, ni apotecari, ni hospital, mentre que a Sant Feliu hi ha dos metges i dos apotecaris. També ho confirma el Baró de Maldà en els seus viatges per Catalunya.⁵ No hem trobat tampoc cap informació de l'existència d'apotecaris al segle XIX. A Sant Just, la primera notícia és, al segle XX, de mossèn Antonino Tenes⁶ "el 1920 es posa el primer apotecari...". El primer farmacèutic que consta en el Col·legi de Farmacèutics és Carlos J. Fernández,^{7,8} el 1926. Així, qui venia les drogues?. A les revisions d'oficis del nostre poble fetes al segle XVIII⁹ ni al XIX,¹⁰ no n'hi ha constància del comerç "adroguers", però en el llibre d'òbits de la nostra parròquia¹¹ hi consta, l'any 1714: "Teresa Camps, muller de Josep Camps, adroguer", enterrada a

Santa Maria del Mar a Barcelona, i Ramon Huguer, adroguer, que mor el 1746 i també és enterrat a Santa Maria del Mar. Una altra constància que hi havia botica de farmàcia la pot donar la mort, l'any 1809, d'una persona de cognom Pla, de 46 anys, natural de la vila d'Olesa i de qui sabem que, textualment, fou "mort d'una escopatada que li tiren les soldats francesos tornant de la botica a hon havia anat pera portar una medicina".

Malgrat tota aquesta informació, Ramon Jordi¹² confirma en la seva revisió sobre boticaris i farmacèutics a Catalunya entre el 1207 i 1997 que el primer farmacèutic fou Fernández.

d.- Hi ha una relació del receptari per guarir les malalties més comunes del nostre poble?

En els llibres dels òbits de la nostra parròquia durant els segles XVIII i XIX (fins el 1810), es descriuen casos referents a les causes de mort; però a partir del 1810 ja no hi ha cap referència del tipus de mort, possiblement perquè a partir de mitjans dels vuitanta ja existeix la figura del forense que és qui ha de fer constar el tipus de mort.

A la pregunta 131 del qüestionari de Francisco de Zamora, l'any 1789, sobre "si se sabe cuántos se casan, nacen y mueren en cada año; cuáles son las enfermedades más comunes, y que remedios les aplican" en la recopilació de les respostes del Baix Llobregat,⁴ no hi cap resposta de Sant Just, però sí d'Esplugues, on les febres palúdiques tractades amb quina i tisana règia, són la malaltia més freqüent, seguides de la verola, tabardillo (tifus) i de dolor de costat que, si fos el dret podria ser: colecistitis - càlculs a la vesícula biliar - o apendicitis.

És interessant recordar les pandèmies més importants al nostre poble durant els segles XVIII i XIX.

Al 1723 hi ha pesta, sobretot a la Torreblanca. Creiem que es tracta de la bubònica, abans anomenada *negra* (bacil de Yersin). Es transmet per la puça de les rates. Fou endèmica fins el segle XVII. Es caracteritza per l'aparició de bubons a l'engonal, al coll i als solcs axials.

Els anys: 1764, 1772, 1783, 1791 i 1792 es repetí el cas. Ha de ser la pesta bubònica. Creiem que no por ser el còlera (*Vibriion cholerae*), que sols a l'Índia fou endèmic al segle XVIII i que el primer brot a Europa va ser del 1827 i el 1833 al nostre país. La cinquena pandèmia fou el 1881-1896 quan moriren a Espanya 180.000 persones i de la qual en parla la primera fórmula del receptari de can Vilà.

Malgrat tot, no hi cap fórmula per aturar la gran mortalitat infantil. Així, durant els segles XVIII i mitjans del XIX, els nens i nenes de menys de cinc anys es morien en un percentatge del 40-60% .

RESUM DE LES RECEPTES.

Document 507 (Arxiu històric de Sant Just Desvern)

Elixir de llarga vida del P. Joseph.

Zedoaria.....	15 g
Genciana.....	15 g
Ruibarbo.....	15 g
Agarich.....	15 g
Teriaga(x).....	15 g
Zaphra(x).....	5½ g
Aloes zuccotrin.....	35 g
Aguadent d'Holanda.....	2 porrons

Modo de fer-ho

Ben aixafades y esmenusades ditas drogas (excepto las de la creu) se posan dintra de una ampolla alguns dias a sol y serena sobre de una fusteta y l'ampolla tapada ab un got capgirat.

Modo d'usarlo

S'enpren una cullarada en dejú alguns dias per tota especia d'indisposicions del estómach com migrañas, desganas, cuchs, cólera, indigestions.

Per las criaturas ½ cullarada.

Comentaris

1. De les malalties o símptomes que guareix.

D'entrada té una acció sobre algunes malalties de l'aparell gastrointestinal, però profunditza i diu quines:

Migranya:

És una cefàlgia intraencefàlica; pot ser d'origen vascular i en destaca la migranya hemicraneana o "jaqueca", que debuta amb irritació, excitabilitat, pèrdua de la gana per més tard començar amb totes les manifestacions visuals (flashos lluminosos, etc). Pot donar, a més, nàusees i vòmits. El quadre agut pot durar d'una a dues hores. Alguns dels desencadenants de la crisi poden ser aliments com ara la xocolata, greixos (saturats), taronges, tomàquets o les cebes riques en tiramina, que actua alliberant substàncies vasoconstrictores com l'adrenalina o la serotonina. La relació entre la migranya i el budell està actualment en estudi.

També hi ha altres cefàlgies: les no vasculares com ara la meningitis-encefalitis; les cefàlgies associades a altres malalties com ara a processos infecciosos en malalts hipertensos o en insuficiència respiratòria crònica.

Sembla que la finalitat de la fórmula (és una fórmula purgant) la relaciona amb alguna indigestió o amb aliments. També podria ser una cefàlgia relacionada amb algun procés infecciós (més tard cita, com a indicació, el còlera, malgrat que en el còlera no hi ha un procés febril).

Desgana, pèrdua de gana, inapetència:

Podria ser una conseqüència de la migranya. Com se sap, hi ha actualment al mercat farmacèutic substàncies antiserotoníniques, com ara la ciproheptadina, que tenen aquesta finalitat i augmenten la gana. També és veritat que en el cas del còlera, a causa de la pèrdua de sodi plasmàtic, les diarrees fan que apareguin hipotensió, son i pèrdua de la gana.

Cucs:

Poden ser els oxiuros (*oxyuris vermicularis*) que són uns cucs blancs, petits, i de cutícula anellada. Els cucs adults viuen en el cec i en el recte. La femella emigra a l'anus per posar els ous que són els que produeixen prurit. Els mecanismes de transmissió són els mateixos dits o ungles en gratar-se. Abans s'administrava violeta de genciana, sals de bismut, piperazina, tetraclorur de carbó, xantonina. Actualment el pamoat de pirvini és la primera elecció. També els cucs de la família dels Ascaris, d'uns 15-30 cm de color blanc-groguenc són patògens i produeixen processos pneumònics greus. La transmissió és per les aigües. El tractament és amb piperazina. Nosaltres creiem que en la fórmula es tracta més del cas de contaminacions per cucs oxiuros que per ascaris.

Còlera:

El "Vibrión colèric", bacil gram negatiu que es troba a la femta dels malalts infectats amb aquest germen. Fou descobert a Egipte per R. Koch, l'any 1833. El germen penetra per la boca (menjar, aigua, etc) i, quan arriba al budell prim, queda emmagatzemat multiplicant-se ràpidament. Les seves enterotoxines actuen sobre la mucosa intestinal alterant la permeabilitat i produint diarrees intenses (20-25 dia) d'aspecte "d'aigua d'arròs". La mort és per deshidratació, sobretot per la pèrdua de sodi plasmàtic i fallada renal. En zones endèmiques, la terapèutica actual és a nivell profilàctic: la vacunació amb gèrmens morts. El tractament és amb tetraciclins. En les soques resistents: cloramfenicol. Però sempre acompanyant aquesta terapèutica amb hidratació, sigui per via venosa o oral (els sèrums d'hidratació han de comptar amb sodi, potassi, bicarbonat i glucosa).

La primera pandèmia, que no arribà a Europa, fou a l'Índia l'any 1817; la segona, el 1827, i afectà al nostre país el 1833. A la cinquena pandèmia (1881-1896), en el nostre país moriren 180.000 persones. La setena infecció ha estat el 1970-1979, any aquest en què, a l'estat espanyol, es comptabilitzaren 245 malalts.

En la formulació que estudiem només el *safrà* té una acció específica sobre el còlera a més de les propietats d'aquesta fórmula que és, com hem dit, un fort purgant potser perquè els gèrmens no es quedin al budell. Això pot ser vàlid a l'inici de la malaltia però, quan el quadre de diarrees ha començat, pot ser contraproductiu per la pèrdua de líquids i la deshidratació que comporta.

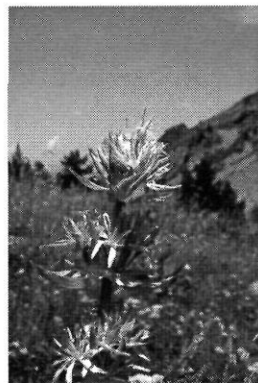
2. El mecanisme d'acció dels diferents components de la fórmula.

*Zedoaria*¹³ (*Curcuma zedoaria*)

És un tubèrcul, originari de l'Índia. El seu principi actiu és una essència d'olor camforat anomenada cineol. Les seves propietats són d'estimulant intestinal i aromàtic.

Genciana^{14,15} (*Genciana lutea*)

També anomenada Genciana groga, viu a llocs alts de les nostres muntanyes, entre 800 i 2000 m. El principi actiu és l'arrel. En la composició química destaquen els heteròsids amargs – gentioprícòsid - o els glucòsids; el més important és la genciomarina, que no es troba d'inici en la planta però que es pot produir durant la dessecació. També és rica en sucres i matèries colorants (gentisina). Les seves propietats són: increment de la gana i del peristaltisme i vermífug.

Genciana lutea.
Foto Jordi Gironès

*Ruibarb*¹⁶ (*Rheum officinale*)

Planta pròpia de la Xina que es cultiva a l'alta muntanya. S'aprofita el rizoma (tija subterrània que sembla una arrel). Conté diferents substàncies, algunes sense cap activitat química com el midó o l'oxalat càlcic. Com a principis actius destaquen tanins i sobretot antraquinones. Són aquestes últimes la que produeixen l'acció purgant per irritació del colon. A grans dosis produeix vòmits, nàusees, cefàlgia i debilitat muscular.

*Agarich o Agarico*¹⁷ (*Poliporus officinalis*)

L'agàric blanc és un fong sapròfit que viu en el Làrix (arbre de llocs alpins: Alps, Sibèria, Muntanyes Rocalloses...). En la composició química destaca l'àcid agaricic que actua primer com a excitant i després paralitza els centres vasomotors, però en dosis moderades, com a la fórmula, actua com a antisudorífic sobre les terminacions nervioses, disminuint la suor per acció sobre les glàndules sudorípares. La resina també pot tenir una acció purgant.

Teriaga

Segons la Farmacopea Española V edició,¹⁸ trobem Electuario Teriacal Magno = Triaca magna = Theriaca magna. Fou inventada per Mitríades, però va ser Andròmac (metge de Neró) qui la va reformular perquè tingués una major eficàcia. És una barreja de diferents components que, en algunes fórmules com la Triaca d'Andròmac (triacca veneciana), poden contenir fins a 60 ingredients diferents. Possiblement, la cinquena edició de la Farmacopea Española (1865), era vigent durant la recollida de les receptes d'aquest treball i constava l'Electuari Teriacal Magna:

Pols teriacal*:..... 4 lliures+ 2 unces

* Pols Teriacal: 70 Components!! on destaca l'opi, amb 24 dracmes.

- Opol bàlsam : 1 unça+ 5 dracmes.
- Bàlsam peruviano líquid
(balsam del Perú): 1 dracma
- Trementina d'abet:..... 6 dracmes
- Mel Blanca:..... 12,5 lliures
- Vi negre:..... 6 lliures + 4 unces.

La cinquena edició de la Farmacopea informa que aquest Electuari Teriacal té accions antiespasmòdiques i calmants. La dosi era de mitja a una dracma (2-4 grams)/dia. És interessant la preparació:

- Dissoldre la mel en el vi, passeu-ho per un sedàs de porc.
- Liqüeu la trementina i els bàlsams a calor suau.
- Afegiu alternativament el pols i la mel per formar l'electuari.
- Deixeu fermentar, agiteu de tant en tant i, finalitzada la fermentació, ja es pot utilitzar.

L'Electuari Teriacal de la 7ª edició de la Farmacopea Espanyola¹⁹ ho exposa de manera molt més resumida:

Pols de valeriana;

- “ de contrayerba (Arrel de *Dorstenia brasiliensis*)
- “ de escordi
- “ de camamilla
- “ de canella de Ceilan
- “ de pebre de Jamaica
- “ d'anís
- “ de fruits de ginebró
- “ d'escorça de taronja
- “ de mirra
- “ de safrà
- “ de sulfat ferrós dessecat

de cada cosa:
25 grams

- Pols d'opi..... 50 grams
- Pols de Quina de Loja 100 grams
- Mel de saüc 150 grams
- Vi de Cariñena..... 550 grams
- Mel superior 1200 grams

Safrà^{20,21} (*Crocus sativus*)

Originari d'Àsia Menor i Iran, actualment es conrea a tota la conca mediterrània. El principi actiu són els estigmes i estils de les flors. La composició química conté 2 glucòsids: la crocina i la picrocina. Era indicat en les pandèmies del còlera morbós asiàtic, sobretot en el començament de la malaltia. La seva acció principal és la de sedant del sistema

nerviós central. Com analgèsic es va emprar com emmenagog (provoca la menstruació) i pel dolor en la dentició de l'infant, fregant a les genives amb una infusió de safrà.

*Aloes zuccotrin*²² (*Aloe socotrina*)

Es troba en l'illa Socotora, en el mar Índic. L'aloès és un extracte preparat de concentrats de suc de fulles del gènere Aloe. El principi actiu és un glucòsid de la aloe-emodina, anomenat aloïna (barbaloïna). L'acció farmacològica a dosis elevades, com en la nostra fórmula, és la d'incrementar el peristaltisme intestinal, actuant com un purgant, sobretot a nivell de colon. La seva acció es manifesta a les 10-12 hores postingesta.

Aiguardent d'Holanda

L'aiguardent és el producte de la destil·lació del vi i la seva denominació és actualment quasi oblidada. L'aiguardent prenia, segons la riquesa alcohòlica, diferents noms. La més emprada era l'anomenada prova d'Holanda, que tenia 21-23 graus Cartier (56-62 %).

Resumint, Ripoll²³ descriu aquesta recepta de l'elixir de la llarga vida amb la mateixa formulació, però amb unitats antigues (unces, dracmes..) i diu que "aquesta recepta del segle XVIII la va conservar durant molts anys la família del Dr. Fermoix, metge suec i amb gran profit. L'avi va viure 130 anys, el pare 117, la mare 107 i ell 104, i va morir a causa d'una caiguda de cavall. Es ven al convent del Carme de Palma de Mallorca".

Ripoll descriu què guareix: fa una introducció dient que, amb l'ús quotidià d'aquest elixir, es viu llargament, sense necessitat de sagnar-se ni prendre cap altre remei. Després enuncia les seves virtuts: restaura les forces, aguditza els sentits, treu la tremolor dels nervis; alleugereix els dolors que ocasiona la gota. Neteja l'estómac de tots els humors greixosos i viscosos que causen les indigestions, les agrors, les migranyes etc. Mata els cucs. Guareix tots els còlics d'estómac i de ventre. Preserva la hidropesia. Treu el defalliment de cor. A qui és sord, estova els cucs de l'orella si dins de l'oïda se'n destil·len unes gotes. Millora el mal de queixal. Purifica la sang i millora la circulació. Provoca la menstruació a les dones. Purga imperceptiblement i sense cap dolor. Guareix les febrades intermitents si es pren la tercera dosi. Preserva de les malalties contagioses. Fa passar la varicel·la sense perill.

* *
*

Document 508

Remey per dolor rumatisme.

Palo Santo, Aritjols, arrel de Xina, Visco quericin: una onsa de cada cosa.

Sandos cirzins y Sandos roig y relladura de Marfil: mitx quart de cada cosa.

Flos Cordials, y ordi: Lo que se agafa abun pasich dels tres dits de cada cosa.

Modo de fer-ho

Tot se fa bulli ab tres lliures de aiygua fins haber disminuït ha maytat de cosa y ab 2# de sucre se fa xarop.

Modo de usarlo

Se pren 2 cullerades matí y tarde ap un bas daygua de sarsaparrilla y la part se unta ap oli de figuera ynferral.

Comentaris

1.- De les malalties i símptomes que guareix.

L'artritis reumatoide, és un procés inflamatori subagut o crònic que afecta principalment les articulacions perifèriques de manera simètrica. Té un curs llarg, durant anys, amb brots i remissions. És una malaltia immunològica i el tractament simptomàtic solen ser analgèsics i antiinflamatoris no-esteroides. També els corticoides s'administren, en casos molt concrets, en manifestacions extraarticulars com pleuritis o pericarditis.

Els fàrmacs inductors de la remissió són: les sals d'or, penicilamina, cloroquina i els immunosupressors com la ciclofosfamida, azatioprina, metotrexato, ciclosporina i sulfazalina.

2. El mecanisme d'acció dels diferents components de la fórmula.

Palo Santo ²⁴ (*Guayacum officinalis*)

També anomenat Guayacan, Palo Santo de las Índies, Leño Santo, Guayaco. S'utilitza el tronc. En un primer moment les indicacions en medicina foren com a excitant, sudorífic, antireumàtic i antisifilític.

El Palo Santo que té com a nom botànic *Guayacum officinalis*, conté una saponina, amb una acció hemolítica que, acompanyada de leucopènia, retarda la coagulació i la formació d'anticossos.

Aritjol ²⁵

Zarzaparrilla de España. Però les zarzaparrilles medicinals són totes de Mèxic (*Smilax mèdica*), Amèrica Central (*Smilax ornata*) o del Sud (*Smilax officinalis*). Es fa servir l'arrel. S'ha usat com a antisifilític, sudorífic i depuratiu; totes aquestes indicacions varen ser abandonades per falta de fonament científic. Actualment s'utilitza com a depuratiu.

Pal de Guayacol

Arrel d'Aritjol

Arrel de Xina ²⁶

Possiblement sigui el Ginseng; aquest conté a la seva arrel vitamines del grup B y C, saponines triterpèniques i panaxósids A, B, C, D, E, F. Exerceix una acció estimuladora del sistema nerviós central, estimula el sistema immunològic i posseeix les accions següents: antiestrès, hipocolesterolemiant i una lleugera acció hipoglucemiant. No indicada en estats d'ansietat.

Visco quericin ²⁷

Potser és el vesc, però aquest és el *viscum album*, en castellà, muérdago.

Es fa servir la branca amb fulles i la seva acció és hipotensora; s'empra en les crisis hipertensives de la menopausa i també en l'arteriosclerosi, nefritis crònica i hemorràgies digestives.

Sandos cirzin o cetri i Sandos roig ²⁸

Sandos roig (Sàndal roig); es fa servir el duramen vermell d'un arbre que mesura uns 8 metres i que viu en estat silvestre a l'Índia, Ceilan i les Filipines. El component més important és la santalina que li dóna el color vermell i d'acció diürètica lleu.

El Sandos (Sàndal blanc), anomenat també Sàndal Cetri, procedeix del *Santalum album* de les Santalàcies, arbre originari de l'Índia. El duramen és de color gris groguenc. L'acció farmacològica prové d'una essència que s'obté de les estelles del tronc de l'arbre i que està formada per una barreja de carburs sesquiterpènics, a més dels α i β santalol. La seva acció és antiblennorràgica, ajudat per una bona absorció en el tub digestiu i l'eliminació renal.

Relladura de Marfil

Actua com a coadjuvant de la barreja sense cap acció farmacològica.

Flos Cordiales ²⁹

S'entén per "cordial" el medicament que tonifica el cor i, per excel·lència, es correspon amb quatre plantes: borratja; buglossa; violeta i rosa vermella; es barregen a parts iguals i també són sudorífics.

Ordi

Està compost en un 67% de midó i altres hidrats de carboni, un 10% de proteïnes; un 2% de lípids; 5% cel·lulosa; 14% d'aigua i la resta vitamina B₁ i minerals. A la fórmula està com a coadjuvant i espessidor. Recordar que el xarop d'ordi (33-100 grams en 1200 mL d'aigua i que després de bullir durant 30 min, quedi 1 L), és diürètic.

Pal de sàndal roig
Col·lecció Merk de Plantes
Medicinales. Servei de Farmàcia.
Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.
Barcelona

Oli de figuera infernal ^{30,31}

Oli de ricí a partir de la planta de ricí.
Purgant.

* *
*

Document 509**Recepta per fer Tirsa bona**

8 onsas Galas de Alepo
4 onsas Palo de Campatxe
4 onsas Caparrós
3 onsas Goma Arábiga
1 onsa Piedra Lipis
1 onsa Azucar piedra
12 £ de Aigua

Modo de fe-ho

Les dotse lliuras de aigua se han de bullir, y se han de reduir a la meitat y mentres la aigua bull si posan las Galas desmenusadas, lo Palo de Campatxe. Los demes ingredients se mesclan despues ab la aigua quant está ab la Ampolla, ô Jerra &.

Borrajta (Borago officinalis L.)
Font: Departament d'Informació Mèdica EMYFAR.
Foto: J. Buesa - Zardoya

Agalles d'Alepo
Col·lecció Merk de Plantes Medicinals. Servei de Farmàcia. Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Barcelona

Comentaris

Abans que res recordar el significat de “tisana”, que és una solució que s'utilitza com a beguda habitual durant un període de temps i que el líquid bàsic està constituït, la majoria de vegades, per una infusió o decocció vegetal.

No sabem el que curava o per a què servia la “tisana bona”, possiblement com antidiarreic.

Galas de Alepo ³²

Dita també Agalles d'Esmirna o Nou d'Agalla. Les agalles o bots són una hipertrofia del teixit vegetal provocada, la majoria de les vegades, per paràsits. En el cas de l'agalla d'Alepo, és el *Quercus lusitanica*, per picades del *Cynips Gallae tintoriae*. La seva composició és del 50-60% de galotànic, 2-4% d'àcid gàl·lic lliure, a més d'àcid el·làgic, fècula, sucre i minerals. En medicina es fa servir com a astringent.

*Palo de Campatxe*³³ (*Haematoxylon campechianum*)

Arbust originari d'Amèrica Central, es fa servir el tronc, d'un color marró tirant a vermellós i que s'enfosqueix al contacte amb l'aire i la humitat. El seu ús terapèutic s'introdueix a mitjans del segle XVIII. El taní d'aquesta droga és l'hematoxilina o hematina i té una acció d'astringent moderada en la diarrea i la disenteria crònica. L'hematoxilina, en reaccionar amb la potassa forma dos fenols, el pirogal·lol i la resorcina amb acció queratoplàstica (que afavoreix la regeneració de la capa còrnia de l'epidermis i normalitza una queratinització defectuosa).³⁴

*Caparrós*³⁵ (*Delphinium staphisagria*)

També en català: matapoll; herba de matar polls, paparra, caparràs. En castellà: albarraz. D'aquesta planta s'aprofita la llavor, que és rica en olis (30-35%, no se cita quin tipus d'oli, si bé saturats o polisaturats) i 1.30% de dos alcaloides, el principal, la delfinina; aquesta, segons Font i Quer, s'ha de començar amb l'administració de 1 mg/dia fins a un màxim de 4 mg/dia; per via oral, té una acció antineuràlgica en les neuràlgies facials i el mal de queixal, així com també com a antiarítmic i per a l'asma.

Per via externa, les llavors de caparrós es feien servir per combatre els polls.

Goma Aràbiga o *goma d'acàcia*³⁶

És l'exudat del tronc i de les branques de *Acacia verek* o del Senegal, un petit arbre de 5-6 metres d'alçada. La seva composició química conté: 4 ferments (oxidasa, peroxidasa, amilasa y emulsina); sals de l'àcid aràbic de potassi, calci i magnesi, i dos sucres (arabana i la galacatana).

Per les seves propietats, com emol·lient tòpic sobre les mucoses inflamades, és útil en la tos irritativa, mal de gola i en les diarrees osmòtiques per un efecte de la fibra soluble i fermentable en l'increment de l'absorció de l'aigua, sodi i magnesi en el colon dret o ascendent. Però, sense dubte, l'aplicació actual és com a coadjuvant en diferents xarops, comprimits etc.

*Piedra lipis*³⁷

Sulfat de coure. Una unça: 33.3 g. barrejada en 12 lliures d'aigua = 4800 mL que es redueixen a la meitat (bullint). 33.3 g de sulfat de coure en 2400 mL; això és, 13 mg/mL. La fórmula no cita quina quantitat es pren de la tisana

A nivell farmacològic, entre 200-500 mg produeixen vòmit (emètic) per irritació gàstrica. En dosis menors actua com a antisèptic fluxiu per precipitació de les proteïnes; a més el sulfat de coure té una acció antifúngica.

Pal de Campeche
Col·lecció Merk de Plantes
Medicinals. Servei de Farmàcia.
Hospital de la Santa Creu i Sant
Pau. Barcelona

Azucar Piedra ³⁸

Producte obtingut de la canya de sucre originaria de l'Índia i que fou transportada per Cristòfol Colom a Santo Domingo i d'aquí a Cuba i Brasil. Malgrat que també té un efecte beneficiós en l'aspror de la gola, també actua com a coadjuvant de la fórmula. No arriba a xarop simple, ja que la farmacopea espanyola el defineix, per obtenir-ne 1 kg, com la barreja de 360 g d'aigua i 640 g de sucre. En la fórmula de la tisana, hi ha 1 unça de sucre pedra = 1/12 lliura = 33.3. g i 12 lliures d'aigua que equivalen a 4800 mL d'aigua (1 lliura = 400 g).

* *
*

Document 510***Perfecció del tabaco anomenat "Herba Nicosiana"***

Se pican be las fullas ab un morter y del such curá un cranch del nas de un home ab 8 dias; á un altre li curá una llaga que mes de dos anys tenía al peu y ab 12 dias curá.

Dit suc cura Asma, cura cranch, de tota manera de llagas vellas, feridas, foch pastoril, trancaduras, pero no se ha de menjar picant ni salat y beura poch vi. De ditas fullas secadas á la ombra y no al sol.

Comentari

La nicotina, principi actiu del tabac, és un alcaloide líquid, viscos i incolor que, en contacte amb l'aire, passa a un color fosc. La nicotina es troba en les fulles en una quantitat entre el 1 o 2%. Hi ha altres alcaloides en menor proporció com són la nicotelina (que es presenta en estat sòlid) i un isòmer de la nicotina, la nicotinina.

Sorprèn aquesta recepta, que indica la curació de neoplàsia de pell (cranch), quan s'aplica tòpicament; com sabem actualment, els fums inhalats produeixen càncer de pulmó; malaltia pulmonar obstructiva crònica; càncer de laringe i cardiopaties coronaries. La causa és que els fums del tabac contenen substàncies carcinogèniques com: fenol, cresol, benzopirè, indol, carbazol, nitrosamines i hidrocarburs aromàtics.

La nicotina estimula el sistema nerviós central i vegetatiu, i després el deprimeix, produint una acció paralitzant com el curare.

Fulles de tabac
Col·lecció Merk de Plantes Medicinals.
Servei de Farmàcia. Hospital de la Santa
Creu i Sant Pau. Barcelona

Carmona,³⁹ en una revisió de 145 plantes medicinals on s'havia observat, en diferents receptes durant anys, curació del càncer, no hi fa constar el tabac.

Aplicada tòpicament, la nicotina produeix eritema i s'ha utilitzat per combatre la tinya i la sarna.⁴⁰

Altres curacions descrites:

Trencadures: Romeu⁴¹ descriu que una infusió de tres grams de tabac per a un porró d'aigua (1 porró = 1L), és útil en les trencadures estrangulades (hernies inguinals?)

Asma: no hem trobat cap informació que el tabac pogués ser beneficiós per a l'asma, tot i que s'havia utilitzat l'estrimoni com a cigarretes antiasmàtiques.

Foch pastoril: No hem trobat informació.

* *
*

Document 511

Relació y recepta experimentadissima per curar cranchs y ab ella veurant lo que se de practicar cuan es a la boca, coll y de cuant es fora.

1 Cuatre dias seguits, sigui á fora o dins pendrán una veguda de escabiosa mati y tarde.

2 Lo menjar de ser ab regle, sobre toa ab lo salat y cohent.

3 Si es á la boca, antes de menjar y despues de haber menjat, se glopejará vi bullit ab rosas y romaní.

4 Se agafan 3 onsas de amel rosat de llaga, dos cuartos de triaga magna y un quart y ½ de polvos de arrel de sarriasa, toa això se barreja be, y eix medicamen sen forma un such y dit such se posa ab una ampolla y se tapa be; luego sen posa un poch ab una xicra, y ab un pinsell fet de desfilas finas lo xupará á la xicra y ab ell se xupará lo mal 6 vegades 1er dia, advertint, que això se fa cunat lo mal es al coll, á la boca...

5 Despues de 15 dias de haber fet lo remey del 4^{rt} article, sen comensara altre de nou sense deixar lo 4^{rt} ya dit:

Se agafa lo such de una llimona, junt lo such de un cuarto de creixens, é igual such de ortigas, luego una cullerada de sal ben fina, y altre de sucra blanc ben fi, y de tot això sen forma un such y dit such se posa ab una ampolla, luego se fa com ab lo remey 4^{rt}, vull dir se cura cura com lo ja dit remey 4^{rt} advertint que lo mal se ha de curar 12 vegades cada dia, que son, o tocan per lo remey 4^{rt} y 5^{nt}, 6 vegades cada un, prenen la regla de cuan lo Sr. Metje recepta dos medicinas, que mana que ara pren la una, y despues l'altre, pues del mateix modo se ha de practicar ab los ja dits remeys 4^{rt} y 5^{nt}.

6. *Moltissim bo es ab lo mal tenirhi perfidia, y en posarhi un passeig de sucra blanc.*

Notas que se han de advertit

Nota 1ª. Per fe polvos de la arrel de sarriasa que diu lo 4ra remey primeramen sen fan tallets ben primets, y se fan assecar, y cuan son ben sechs facilmen sen fan los dits polvos, advertesch, que se pican al morte fen de modo quedin ben sechs.

2ª Dit mal vol mol cuydado, y cuan mes se practica, tan mes promte se cura.

3ª Cuan lo mal es fora del coll, boca o interior de alguna altre part (paraula il·legible) se agafa dos quartos de triaga magna y mitx quart de polvos de la sarriasa, y de això sen forma un unguent, y si dit unguent queda masa espés si tira un poch de vi bo fins que estiguuia o quedia ab un bon temperament, y de dit unguent se fa un pegadet se posa a hon está lo mal, y que ocupa tot lo mal.

Mes advertesch que no se cura mes que una vegada cada dia, per que com lo remey del dit pegadet hi esta ficso, sen diferent del coll, boca ó altre part interna que es imposible portarhi pegadet. Fi.

Fórmula també per guarir el càncer de cap i coll. En la revisió de Carmona ³⁹ sobre quines plantes medicinals han guarit el càncer durant la història, els principis actius de les quals avui s'estan estudiant als grans laboratoris farmacèutics, no n'hi ha cap a la llista de la recepta que estem estudiant.

Comentaris:

Escabiosa ⁴² (*Knautia arvensis*)

En català, herba del mal de masclit, vídues bordes. Es fa servir en infusió 1 unça de la planta en 1 litre d'aigua bullint, es refreda i es pren a tasses. D'antic es feia servir beguda per curar la sarna i la lepra; també a nivell tòpic per netejar ferides. S'ha fet servir, com a sudorífica, per a la verola i el xarampió.

Vi bo bullit amb roses i romaní ⁴³

Sense cap mena de dubte, la principal acció del romaní és guarir nafres per via tòpica. Per a això es prepara la infusió d'una unça de flors de romaní per 1 litre d'aigua bullint. També per via interna s'ha fet servir per a la icterícia i com hipotensor.

En el nostre cas, el romaní, juntament amb vi bullit, es barreja amb pètals de rosa (no sabem si del roser anomenat castellà o la Rosa gallica, l'anomenada rosa roja o roser de les cent fulles o, potser, el roser d'Alexandria, que té com a nom botànic Rosa damascena). Sigui quin sigui, els tres tipus de roser són astringents i antiinflamatoris.

Triaga magna

Observeu composició i indicacions en el document 507 (Elixir de llarga vida).

Mel rosat de llaga⁴⁴

El Rodomel o mel rosada s'obté a partir dels pètals de roses dobles, molt perfumades. El seu principal valor és la riquesa en vitamina C i s'ha empleat com a antiescorbut. També té propietats diürètiques i astringents. Recordar que la vitamina C perd el seu valor amb la calor. La preparació és la següent: 0.5-1 unça de pètals en 1 L d'aigua bullint. Aquesta infusió és astringent i edulcorada amb mel, i també es pot fer servir contra les inflamacions de la gola.

Arrel de Sarriassa⁴⁵ (*Arum italicum*)

Els tubèrculs de la Sarriassa contenen fins a un 70% de fècula. Frescos, són tòxics ja que contenen un principi actiu que s'elimina amb la calor. Aquests tubèrculs també contenen un glucòsid que es descompon a cianhídric. Malgrat que abans es feia servir el tubèrcul com expectorant i catarro bronquial, no es recomana el seu ús per via interna. Per via tòpica s'ha fet servir amb bons resultats per curar penellons.

Romeu,⁴⁶ parla d'una altra Sarriassa (*Arum maculatum*) i explica les precaucions que s'han de tenir, confirmant el que diu en Font i Quer: "Aquesta planta és molt venenosa, però perd la part de verí per mitjà de l'ebullició, de manera que fent-li arrencar el bull és pot prendre sense reparo". Parla només de l'aplicació de les fulles fresques que es fan servir com a vesicants, en forma de cataplasmes per als reumàtics.

Créixens o crèixems⁴⁷ (*Nasturtium officinale*)

Berro, en castellà. Herba perenne de la família de les crucíferes. Conté essència de mostassa feniletílica, gran quantitat de vitamines A, C, D i E i petites quantitats de iode.

Sarriassa.
Foto Josep Nuet

Créixens
Foto Josep Nuet

Es fa servir, segons Font i Quer, per combatre l'escorbut, per la quantitat que porta de Vitamina C (190 a 880 mg/kg de planta). S'ha utilitzat com antihelmíntic; incrementa la diüresi i també per a la bronquitis crònica. Romeu ⁴⁸ amplia la informació per combatre l'escrofulisme, nom antic de l'adenitis cervical crònica d'origen tuberculós que produïa un abscess fred amb tendència a la fistulització. Però, en el treball que estem revisant, la utilitat dels creixens o creixems ens és descrita per Font i Quer: la sopa de creixens amb una mica de sal i aplicada en forma de cataplasma sobre les nafres facilita la formació de pell nova.

Ortiga Major ⁴⁹

També anomenada ortiga barragana (*Urtica dioica*). El suc d'ortiga és eficaç contra l'hemoptisi i altres pèrdues sanguínies pel seu poder vasoconstrictor. També, per via oral, s'ha fet servir com antidiabètic oral.

* *
*

Document 512.

Remey per la hidropesia.

Sels farà pa de blat sens trauren lo sagó, y en dit pa si posarà matafaluga y llavó de fonoll, y al matí prendrà un got de aygua de plantatche y ho farà de esta manera.

Dit plantatche se pica al morté y sen fa dos gots, estos dos gots se posan ab una olla, se tapa la olla ab un drap y sobre lo drap dos dits de sendra, y bullirà fins a disminuir a un got y lo pendrà al matí despues al cap de una estona pendrà una chicra de mitxa presa de vi blanch fet ab llavó de ginesta y se fa de esta manera, dita llavo esclafasada se posa ab una ampolla ab dit vi blanch y ha de estar cuaranta vuit oras, pero a las 24, ja se pot pendrer; y antes de anar al llit pendrà un papé de polvos ab aygua de salvia.

Y despues agafaran sal cosa de dues lliuras y la posaran ab una casola y la faran tornar rosa, tot sobin se ha de remanar y se posa que agafi tot lo ventre, això se farà dos dias, y despues farà dos dias de untarse lo ventre ab mel, y despues si tira un pols de sendra de ginesta, això se farà 8 dias se posa sagó torrat, y lo posaran tambe entre dos draps.

Duas lliuras de vi ranci, mitxa onsa de seba albarrana trinxada; y se posa ab una ampolla, una cullarada al vespre los dos dias de purgarsa; y despues al demati.

Cremortartan una onza ab dos vegadas dos dematins, y cuant fara 7 dias tornara a dematins

La segona pell de arrel de Sahuc, un grapat bullida y alguns dias de dita seba albarrana y alguns dias de dit arrel..

Una lliura de caps de donsell, posaran tres lliuras de sucra clarificat, se posaran a vulli fins y tan que siga una conserva y de dita conserva pendra com una nou totas las tardas.

Los polvos quedan en resepta en lo Apotecari de la Espaseria.

*Jph Garriga Rector de Bilana
Per Girona Bilana*

Avui Vilanna és un petit nucli rural agregat al terme de Bescanó (Gironès). Joan II, l'any 1477, va recompensar la seva fidelitat atorgant a Verntallat les parròquies de Vilanna i d'Estanyol.

De la malaltia o símptomes que guareix.

Hidropesia.

També dita anasarca. És una acumulació o infiltració de líquid serós en el teixit conjuntiu, en la cavitat abdominal i en la pleural. Les causes més freqüents són la insuficiència renal, insuficiència cardíaca i la cirrosi per insuficiència hepàtica.

També es parla d'hidrocefàlia quan hi ha un excés de líquid cefaloraquidi. En les persones desnodrides es pot arribar a un edema generalitzat per hipoalbuminèmia

Comentaris:

La resposta farmacològica que haurien de realitzar les plantes medicinals en la hidropesia serien: a) Acció diürètica per disminuir líquids i poca ingesta de sal, que fa que s'acumuli més líquid; això seria adequat en els casos de la cirrosi i hauria d'anar acompanyat d'una dieta hipoproteica; i b) En el cas de la insuficiència cardíaca, d'alguna planta que tingués funcions cardiotòniques, com la digital.

*Matafaluga*⁵⁰ (*Pimpinella anisum*)

Anís. Els fruits d'anís contenen un 3% d'essència on trobem l'anetol (80-90%), que cristal·litza a < 15°C. La seva utilització farmacològica és: expectorant, carminatiu, tònic estomacal o digestiu. Augmenta la secreció làctia en la dona lactant. Discòrides, en el llibre III, capítol III, cita que consum la hidropesia entre altres.

*Llavor de fonoll*⁵¹ (*Foeniculum vulgare*)

El fruit conté del 3-6% d'essència de fonoll, que conté com a principal component l'anetol (igual que l'anís) en una concentració que pot arribar al 60%. Té les mateixes propietats que l'anís.

*Plantatge*⁵² (*Plantago coronopus*)

Nosaltres creiem que en aquesta formula no fa referència al *plantatge de fulla ampla* (*Plantago major*), que conté, en les fulles, arrels i espigues, glucòsid aucubina (la cocció del plantatge es fa servir encara avui com antiinflamatori en processos buccals: mucositis

per quimioteràpia i/o radioteràpia), ni tampoc creiem que sigui el *plantatge de fulla estreta* (*Plantago lanceolata*): les fulles, arrels i llavors contenen també glucòsid aucubina i, a més, les fulles tenen quantitats importants de vitamina C. Les seves propietats són astringents, emol·lients i també, glopejant, és eficient contra les nafres de la boca i tenen l'acció antiinflamatòria. A nivell de beguda s'ha fet servir per a la bronquitis. Com podeu observar cap té una funció diürètica., excepte l'arrel del *plantatge cornut* (*Plantago coronopus*).

Llavor de ginesta

Tampoc sabem de quin tipus de ginesta parla la fórmula; pot ser la ginesta, en castellà guiyomba, *Spartium junceum* o la ginesta dels tintorers, *Genista tinctorica* o la ginestera borda, *Retama sphaerocarpa*. Aquí ha de ser la ginesta dels tintorers ja que Fournier, en el llibre "Plantes Medicinal de France",⁵³ descriu una fórmula que a principis del segle XIX tractava la hidropesia i se'n prenien la barreja de pols de les llavors (4g) de la ginesta dels tintorers en un vas de vi blanc o clar i, després d'una hora, 60 g d'oli d'oliva per dulcificar-ne els efectes.

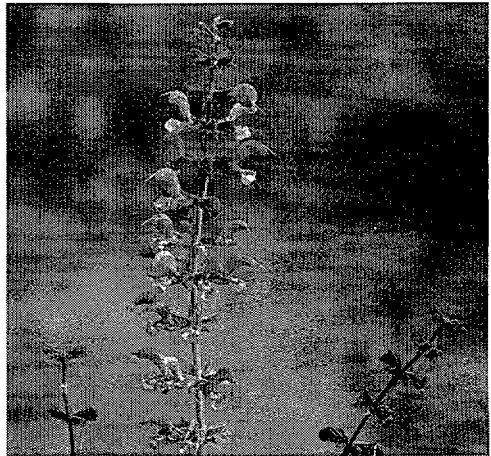
Romeu⁵⁴ descriu la ginestera *Spartium junceum*, que és la ginesta que coneixem, per guarnir els carrers el dia de Corpus i explica "per curar la hidropesia és recomanable el vi de ginesta que està compost per les cendres d'aquest vegetal en la porció de mig quilo de les dites cendres per tres porrons de ví blanc prenent-ne sis cullerades cada matí, tenint la precaució de remenar la ampolla abans, amb le fi que's barreji l'impòsit"

Sàlvia (*Salvia officinalis*)

Família de les labiades. Una de les plantes medicinals per excel·lència. La fulla de sàlvia conté tanins, substàncies amargues i essències com càmfora, una cetona, la salviona i borneol⁵⁵

D'antic la sàlvia és feia servir com a estimulants, tònic, digestiva, diürètica, antispasmòdica, febrífuga, hipoglucemiant. Segons Font i Quer,⁵⁶ les tres accions farmacològiques de la sàlvia, per via interna, són: disminució de les suors nocturnes i normalització de les menstruacions de la dona, ja que conté una substància estrògena i antiglucemiants. A causa de la seva acció antisèptica, es fa servir darrerament per glopejar en casos de mucositis, aftes de la boca, etc.

Segons Fournier,⁵⁷ a més d'enumerar totes les anteriors accions farmacològiques apunta que ha estat també útil en el reumatisme crònic, la migranya i la hidropesia.

Sàlvia
Font: Departament d'Informació Mèdica
EMYFAR. Foto: J. Buesa - Zardoya

*Ceba albarrana*⁵⁸ (*Urginea maritima*)

En castellà escila, és de la família de les liliàcies; la seva acció farmacològica es troba en el bulb i les seves propietats són de tònic cardíac tipus digitalic. S'havia fet servir abans com emètic (provocar el vòmit) per la seva acció irritant de la mucosa gàstrica. Si es compara amb la digital, el seu poder cardiotònic és menor, però l'acció diürètica és major i per aquest motiu és tan útil en les hidropesies quan el malalt no té afectada la funció renal.

*Cremortartar*⁵⁹

En les botes de fermentació del vi i a mesura que incrementa el seu contingut d'alcohol, es formen unes crostes més blanques o fosques depenent de si el raïm és verd o negre; aquestes crostes estan formades de tàrtar. Habitualment s'anomena cremor tàrtar i, des del punt de vista químic, tartrat àcid de potassi. La seva acció, diluït amb aigua, és refrescant, però també, i aquesta és la finalitat de la nostra fórmula, 0.5 unces dissoltes amb aigua tenen un poder laxant.

*Arrel de saüc*⁶⁰ (*ambucus nigra*)

El document en estudi anomena l'arrel de saüc, quan és l'escorça que té l'acció farmacològica, com també les flors i les fulles.

És d'aquelles plantes medicinals de què cadascuna de les seves parts tenen una utilitat. Així, les flors, quan s'utilitzen en infusió, són sudorífiques, calmen la tos; per la conjuntivitis; quan les glopegem, tenen un efecte positiu per guarir les angines i les genives inflamades.

Les fulles, també en infusió, són sudorífiques, i els fruits cuits fan brotar el xarampió, verola i rubèola, quan l'erupció triga a donar senyals.

Saüc

Font: Departament d'Informació Mèdica EMYFAR. Foto: J. Buesa - Zardoya

En la nostra fórmula utilitzem l'escorça, on es troben els alcaloides sambucines i fitosterina, l'àcid resínic i matèries tànniques.

Palau⁶¹ descriu una preparació per a la hidropesia a partir de la maceració durant 15 dies de l'escorça de saüc (250 g en 1 L de vi blanc). S'ha de prendre dues xicres al dia (tassa petita, més alta que ampla, per prendre xocolata). Segons Leclerc,⁶² 150 g d'escorça en 1 L de vi blanc té una funció diürètica. Aquesta és una verdadera solució per a la hidropesia (on haurem d'augmentar la diüresi per disminuir els líquids).

Herba d'encens (Artemisa Major).

Col·lecció Merk de Plantes Medicinals. Servei de Farmàcia. Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Barcelona

Caps de donzell

Com tantes altres plantes amb el nom de donzell, *ajenjo* en castellà, de la família de les Artemísies, n' hi ha tres espècies: *Artemisa vulgaris*, en català donzell salvatge; *Artemisia arborescens*, donzell bord i *Artemisia absinthium*, donzell mascle o simplement donzell.

Creiem que és el donzell mascle. La seva composició conté: tuyones α i β , alcohol tuyilic, i àcids acètic, isovaleriànic i felandrè. És amarg a causa de l'absintina; així, la fórmula específica que es bullirà amb sucre.⁶³

Les seves accions són: aperitives (el nom de donzell és "wermut" en alemany); tònic estomacal, vermicida. El perill d'intoxicació és important i té la següent clínica: comença amb una agudització de la sensibilitat que pot arribar com la del tacte al dolor, per continuar amb una insensibilitat general més un "status" epilèptic amb alteracions de les facultats mentals.

Poca informació ens dóna per guarir la hidropesia. Romeu⁶⁴ dóna una fórmula amb 8 g de brots més flors de donzell

mascle barrejats, durant 8 dies, amb 240 g de vi blanc; per a l'autor és un excel·lent remei per a curar les malalties de la melsa, prenent-ne 3 cullerades cada dia.

Pahlow⁶⁵ recorda que el donzell és eficaç per a les pertorbacions biliars i sobretot en tractaments posteriors als còlics hepàtics. Una altra indicació seria, segons aquest autor, l'increment de la resposta immunològica després de la grip.

Per últim, Carmona,³⁹ en un estudi sobre la capacitat antioxidant o prooxidant i citotòxica dels extractes fluids d'*Aloe spp*; *Polipodium leucotomos*, *Plantago psyllium*L; *Myristica fragans*H; *Artemisia absinthium*L i *Laminium album*, l'acció més antioxidant es demostra en el dany a l'ADN que es produeix a partir de la formació dels radicals lliures OH. L'autor troba que l'*Artemisia absinthium* L (Donzell) i la *Myristica fragans* H, foren les de més poder antioxidant.

La fórmula que estem estudiant, barreja 1 lliura (400 g en 1 L d'aigua, més sucre) i és, per tant, una concentració elevada de donzell. Cal fixar-se que diu "es prendre com una nou totes les tardes", vol dir el volum d'una nou buida, l'equivalent a una mica més d'una cullerada de cafè actual.

* *
*

Document 515

Elecsir

Compuesto por el Padre frai Francisco ferrer Adigiuro. Dominico.

- 1 Fortifica el cuerpo reaviva los espiritus vitales da movimiento a los sentidos y gusta el temblor a los nervios.
- 2 Limpia el estómago de los humores espesos y viscosos ocasionados por las indigestiones o accidentes.
- 3 Cura los dolores de reumatismo y dulcifica los Grandes dolores de gota.
- 4 Cura los dolores de cabeza y qualquier otro dolor irritandose la frente con dicho elecsir.
- 5 Hase salir las lombrises a los Grandes y a los niños.
- 6 Cura qualquier dolor solico? Que proseda del estómago o de los intestinos en pocos minutos.
- 7 Cura las indigestiones en poco timepo.
- 8 Ablanda el oido a los sordos dejando caer algunas gotas dentro de las orejas o con algodón.
- 9 Calma por algun tiempo el dolor de dientes poninedoles un poco de algodón bañado con ditcho elixir.
- 10 Fortifica la sangre la hase circular y es un contraveneno perfectisimo.
- 11 Hase lavar el flugo de sangre a las mujeres y conserva el color natural y lo buelven a los que lo an Perdido por la
- 12 Purga insensiblemente el cuerpo humano con dolor y sin necesidad de purga alguna ni de sangria.

No descriu la fórmula però és la que fa Ripoll²³ en l'elixir de llarga vida del P.Joseph, però aquí "firma" el dominic "padre frai Francisco Adigiuro".

* *
*

Document 516

Document per les clibelles de un animal

Dugas quartas de oli

Seva noba mitja onsa

Flo de saüc mitja onsa

Trementina una onsa

Comentari

Les clivelles en els animals són les fissures superficials que es produeixen en el greix de la pell o en el límit de les membranes de les mucoses.

Únic document de receptari que parla d'alguna malaltia d'un animal.

El principi actiu, aquí important, és la ceba nova, que fa cicatritzar les clivelles i, com antiinflamatori, la flor de saüc.

L'oli d'oliva

És el mitjà per fer la barreja.

Ceba nova

Font i Quer ⁶⁶ descriu la traducció feta per Laguna (1570) del Discòrides; en un paràgraf diu: "El mesmo corazon de la cebolla albarrana cruda, frito en aceite o deshecho con resina, se aplica útilmente a las grietas que suelen hacerse en los pies".

Flor de saüc ⁶⁷

Serveix per l'erisipela, malaltia infecciosa de la pell que es caracteritza per una inflamació aguda de la dermis i de l'epidermis.

Trementina ⁶⁸

Aconseguida a partir de les incisions a l'escorça del pi. És una oleoresina que conté un 15-30% d'essència i un 70-85% de resina. Serveix com a coadjuvant per a la preparació d'ungüents i emplastres.

* *

*

Document 517

Quina de Loja una onsa

Una nou moscada

Mitja lliura de escorsas de taronja agra secadas al sol ó al forn.

Una onsa de fullas de rosa.

Tot se posa en infusió dins una botella ab un porró de vi ranci y se deixa per 48 horas al sol y serena remananto toa sobint. Despues ja es pot usá.

Se posa un dit de est corroborán dins un bas ab una cullarada de xarop de escorsa de ponsém y una cullarada de aygua. Se remena y es pren a las onse al mati cada dia. Es cosa que no precipita al malalt y lo cura suament.

Comentaris

No descriu quina malaltia guareix. Sembla, per la seva composició, que té una acció d'estimulant digestiu, carminativa i antitèrmica (quinina). També podria ser per les febres palúdiques transmeses per la picadura de la femella dels mosquits anòfels. Les manifestacions són febres intermitents, anèmia i esplenomegàlia. El paludisme al Baix Llobregat ja és citat en el qüestionari de Francisco de Zamora, del 1789, on, les febres palúdiques són tractades a Esplugues amb quina i tisana règia; n'és la malaltia més freqüent.. S'aprofita la seva acció antipirètica i analgèsica.

Quina de Loja (*Cinchona officinalis*)

Originària de la població de Loja (Ecuador). S'anomenen "quines" a diferents espècies arbòries de 10-30 m del gènere *Cinchona* i de la família de les rubiàcies.

Com a espècie salvatge, procedeixen de l'Amèrica del Sud; després, més tard, foren conreades a Sumatra, Java i Ceilan.

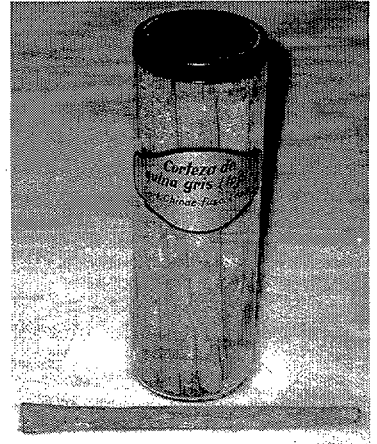
Els principis actius són⁶⁹ 25 alcaloides, els més importants dels quals són: la quinina i quinidina; cinconina i cinquantina i la cupreïna. A més, en l'escorça trobem: midó, sucres, gomes, fitosterines com el cinchol, cupreol; un taní, l'àcid quinotànic i el principi actiu amarg, la quinovina.

La quinina és l'alcaloide més important, les accions farmacològiques són: acció antipalúdica o antimalàrica. La quinina és menys potent que la cloroquina. Té una acció antipirètica i analgèsica sobre el sistema nerviós central, la finalitat, segons sembla, del producte en la fórmula en estudi. En dosis elevades provoca, després d'una estimulació del sistema nerviós central: hiperpnea, convulsions i mort per paràlisi del centre respiratori. A nivell cardíac, malgrat que es coneix més la quinidina, també la quinina té accions antiarítmiques auriculars.

Produeix hipotensió arterial. En dosis petites incrementa la secreció gàstrica i la gana, quan la dosi augmenta produeix vòmits.

Nou moscada⁷⁰

La part activa és l'ametlla de la llavor de la *Myristica fragans*, de la família de les mirtàcies, d'una alçada d'uns 10-12 metres; creix espontàniament a Sumatra, Java, Brasil

Escorça de Quina Gris (Loja)
Col·lecció Merk de Plantes Medicinals.
Servei de Farmàcia. Hospital de la Santa
Creu i Sant Pau. Barcelona

i les Antilles. L'ametlla conté: midó, matèries albuminoides, un 40% de greix (mantega de nou moscada), 4% de resina i 8-14% d'una essència que conté pinè, camfè, alcohols terpènics, miristicina i eugenol.

L'acció farmacològica és estimulants digestiu i aromàtica. En grans dosis produeix, després d'una fase d'excitació, somnolència acompanyada de midriasi.

Pell de taronja agra⁷¹ (*Citrus aurantium*).

La pell de les taronges amargues és un tònic estomacal i carminatiu que facilita l'expulsió dels gasos. La pell dels fruits madurs contenen fins a 1.5 g/kg d'essència on trobem d-limonè i una petita quantitat (1%) de l'aldehid decílic.

Fulles de rosa⁷²

Són roses anomenades de doble flor: la rosa castellana i la rosa de les cent fulles. Són astringents, antiinflamàtories; sobretot es fa servir per a la inflamació de la gargamella.

Escorça de ponsem⁷³ (*Citrus medica*)

És l'escorça del fruit que conté l'essència de cidra constituïda per limonè (5-6% de citral) i dipentè. És aromàtica i estimulants.

* *
*

Document 518.

Recepta per la trencadura

1 onza greix de Crastó que siga fresch

1 onza reina de olivera

1 onza pega grega

lonza reina de pi. ½ onza del terreno y ½ del apotecari

1 onza polvos de restreny, que deúhen servir per amasar la pasta que formarán dits ingredients.

Modo de compondrerla

Totas las cosas ditas, menos los polvos, se tiran juntas en una casol a desfersa y mesclarse be, y per saber si està ja al punt, sen tira una gota en un plat de aygua; si no se espageix y forma una especie de bola, es cuan ja se pot traurer. Despues que la pasta està ya ben bullida, se trau de la casola, abocantla en un jibrell de aygua, prque se prengúa, y cuan ja está presa, se amasa ab la onsa de polvos de restreny cual no de ser del Apotecari, porque es mes curta, sino de Adroguer que es entera.

Antes de usarse dita medicina. De portarse un pegat del Apotecari; anoment contra rotura o contra trencadura

Comentaris

Recepta que, segons creiem, és més per a les hèrnies inguinals i umbilicals que per a la trencadura d'ossos. Interessant la descripció de quan estarà a punt la barreja per solidificar-se.

Greix de crastó.

Greix de boc castrat.

Reina d'olivera.

Resina d'olivera.

Reina de pi ⁶⁸

Trementina de pi. Oleoresina que conté un 15-30% d'essència i 70-80% de resina. S'empra com a unguent i emplastres, amb la finalitat d'irritar la pell. S'utilitza en el reumatisme.

Pega grega ⁷⁴

Com a residu de la destil·lació de la trementina queda la resina que estava dissolta en l'essència anomenada colofònia o pega grega. Coadjuvant en la preparació d'ungüents i emplastres, com irritants de la pell. S'utilitza en el reumatisme.

Pols de restreny ⁷⁵

Coadjuvant, servirà com a base per pastar els ingredients. Té poder antiinflamatori de la pell a causa de la seva funció astringent ja que forma una capa protectora de la mucosa i pell inflamada.

El *Polvo restrictivo* o *Pubis restrictivus* de la 5ª edició de la *Farmacopea Española*, està format per:

Pols de bolarmènic (argila blanca)	2 dracmes.	7g.
------------------------------------	------------	-----

Arrel de bistorta ⁷⁶ (<i>Polygonum bistorta</i>)	} de cada cosa, una unça	29 g.
---	--------------------------	-------

Rosas rubra ⁷⁷ (<i>Rosa gallica</i>)	} de cada cosa, una unça	29 g.
---	--------------------------	-------

Fruits de murta ⁷⁸ - <i>arrayán</i> , en castellà - (<i>Myrtus communis</i>)	} de cada cosa, una unça	29 g.
--	--------------------------	-------

Fruit de xiprer ⁷⁹ (<i>Cupressus sempervirens</i>)	} de cada cosa, una unça	29 g.
---	--------------------------	-------

Sulfat zincico (sulfat de zinc)	} de cada cosa, una unça	29 g.
---------------------------------	--------------------------	-------

Encens ⁸⁰ (<i>Artemisia absinthium</i>)	} de cada cosa, una unça	29 g.
--	--------------------------	-------

Barregeu exactament. Astringent. Ús tòpic.

- * Els pols de bolarmènic . Argila blanca.
- * L'arrel o rizoma de bistorta conté tanins (gàlic) , un astringent orgànic.
- * Els fruits de murta no contenen tants tanins com els fruits, malgrat tot en la fórmula es fan servir els fruits.
- * Els fruits de xiprer també contenen tanins.
- * Sulfat de zinc, astringent metàl·lic.
- * Encens, el donzell mascle del que ja hem parlat al document 512 i era un dels components per curar la hidropesia. Així a més dels olis essencials (tuyones) i de la substància amarga l'absintina, també conté tanins.
- * Rosa rubra. Les roses contenen una quantitat important de tanins i de perfum. Fins i tot per via interna s'havien utilitzat per les diarrees

* *
*

Document 522

Remey pel doló.

Beguda: Yoduro potasico ¼ d'unça. Se tira am tres porrons d'aygua. Polvos d'arrel de Rubia. Picat lo qu'es pot agafar am dos cuartos. Barrejat

Untura: Una xicra d'oli, una de vinagre bo, una de such d'atzavara. Se posa a bullir.

Comentaris

S'aprofita l'acció diürètica de l'arrel de Rubia; l'acció antiinflamatòria de la fulla d'atzavara i falta revisar l'acció aquí del iodur potàssic.

Arrel de Rubia ⁸¹ (*Rubia tinctorum*)

L'arrel de Rubia, a més de tenyir (fins fa poc es feia servir per tintar de vermell la llana i el cotó) té una acció farmacològica diürètica.

Suc d'atzavara ^{82, 83, 84} (*Aloe vulgaris*)

El suc és el de les fulles anomenades *acíbar*, en castellà, i *sèver* en català. És fosc i amarg. Conté una substància anomenada emodina que, en arribar al budell prim té una acció purgant en altes dosis i carminativa en dosis petites. També té propietats antiinflamatòries.

Iodur potàssic ⁸⁵

Normalment seria pel goll, a causa de l'hipotiroïdisme. El *Formulario Español de Farmacia Militar* conté el reumatisme a més de la sífilis, asma, goll limfàtic i arteriosclerosis com a indicacions al iodur potàssic.

En la untura, recordar que “xicra” és una unitat de volum i es descriu com una tassa estreta i alta de prendre xocolata. En la fórmula, allò més important és el suc d’atzavara vulgaris que té unes propietats antiinflamatòries.

A MANERA DE CONCLUSIÓ.

Podem endevinar a partir d’aquest receptari, almenys a can Vilà, les malalties més freqüents a Sant Just Desvern de mitjans del segle XIX a inicis del XX.? Observem, de les 11 fórmules que estan en bon estat o que es poden llegir del receptari de les 16 totals: dues per a curar el cranc (càncer) i destaca la neoplàsia de cap i coll; dues pel dolor o reumatisme; tres per l’aparell digestiu, malgrat que n’hi ha una que pot tenir una doble acció com és contra la febre palúdica; una per la hidropesia o anasarca en la que el principal motiu pot ser la insuficiència cardíaca; una per la trencadura d’ossos i sols una recepta per a curar animals, que és la de guarir les clivelles dels cavalls o mules; una està repetida, el document 515 amb el títol de “Elecsir compuesto por el Padre frai Francisco Ferrer Adigiro. Dominicó”, és el “Elixir de llarga vida de P. Joseph”, (Document 507).

És significatiu que el “cranc”, càncer, tingui 2 fórmules, una per guarir el “cranc” de cap i coll (Doc 511) on les possibles causes poden ser el tabac i l’alcohol (el vi de Sant Just, tenia de 14-15° en les parts de llicorella i can Vilà està en aquesta zona). Era costum beure vi a galet, en porró, això pot produir a la laringe una certa lesió que s’ha de tenir en compte en el moment d’analitzar les causes o etiologia. El segon document (Doc 510), aprofita les fulles de tabac per “curar el cranch” entre altres coses; asma, nafres velles...

El dolor o reumatisme, avui artritis reumatoidea, és un procés inflamatori subagut o crònic i està catalogada com malaltia immunològica. La terapèutica són immunosupressors i/o antiinflamatoris. La primera fórmula (Doc 508) sembla més antiga que la del “Remy pel doló” (Doc 522), així, en la primera, la majoria dels components tenen una acció depurativa, sudorífiques (per a eliminar l’àcid úric) i fins tot immunosupressora com el Palo Santo o estimulants del sistema immunològic, com l’arrel de Ginseng. A la segona fórmula, més moderna, s’introdueix iodur potàssic que s’ha utilitzat entre altres coses pel reumatisme. El mecanisme d’acció no queda clar. Ha de ser una patologia important a Sant Just Desvern, ja que hi ha una altra fórmula per guarir el dolor en les fórmules il·legibles.

De les indicades per a l’aparell digestiu, destaca el “Elixir de la llarga vida del P. Joseph” indicada per “tota especia d’indisposicions del estómac com migrañas, desganas, cuchs, cólera, indigestions”, la fórmula del pare Joseph, té principalment una acció purgant, de neteja intestinal; no s’entén quan la indicació és pel cólera on la diarrea és un dels principals efectes de la malaltia. Malgrat que el Document 509 “recepta per fer Tirsa bona” no informa el que guareix, creiem que per la formulació té una acció astringent, antidiarreica, però no queda clar el paper en la fórmula del caparrós, d’acció antineuràlgica.

Sens dubte, una de les fórmules més ben descrites és el Document 512, com a “remey per la hidropesia”; és una fórmula per a la retenció de líquids (edemes), sobretot produït per les malalties cardiovasculars, com l’hipertensió; en la que el seu descontrol (abans no se li donava cap importància), desemboca a una insuficiència cardíaca, retenció de líquids i fallida renal.

El document 518 “recepta per la trencadura”, en un primer moment creiem que el mot trencadura seria més per a trencadures d’ossos, però malgrat que la pasta que es prepara és força sòlida no ho és tant com el guix actual, així creiem que està pensat per les hèrnies inguinals o umbilicals, malgrat que en aquests casos la gent també s’enfaixava.

Per acabar, sols una recepta per curar animals (document 516) i especialment les clivelles que es produïen en els animals (cavalls, mules, ases...) on la ceba nova, com a cicatritzant i la flor de saüc, com antiinflamatori produïen una millora en el caminar d’aquests animals.

BIBLIOGRAFIA

1. Jordi, R. Consulta feta a Studium Història de la Farmàcia Contemporània .9/3/2000.
2. Gibernau A. M^a. 1^a *Pharmacopoeia Londinensis*. Aportaciones al Conocimiento Farmacológico y Terapéutico. Tesi Doctoral. Facultat de Farmàcia. Universitat de Barcelona. 1998.
3. Carmona A. M^a. Història de la Farmàcia. (5ª edició). Edita: Gráficas Signo. Esplugues de Llobregat. 1999.
4. Codina J, Moran J, Renom M. El Baix Llobregat el 1789. Respostes al qüestionari de Francisco de Zamora. Edita: Curial Edicions Catalanes. Publicacions de l’Abadia de Montserrat. Novogràfik, Barcelona 1992; pàg 51.
5. Excursions d’en Rafael Amat de Cortada y Senjust per Catalunya i Roselló en l’últim quart de segle XVIII. Barcelona 1919.
6. Tenes A. Creixença del nostre poble. En: Notes històriques del poble i parròquia de Sant Just Desvern. Fidel R. Ferran. Barcelona 1947, pàg 28.
7. Farmacèutics de la Subdelegación del Distrito de Sant Feliu de Llobregat. Edita: Mancomunitat Farmacèutica Catalano-Balear n^o34-35, Barcelona, 1922.
8. Lista de los señores socios. Subdelegación del Distrito de Sant Feliu de Llobregat. Edita: Mancomunidad Farmacèutica Catalano-Balear. Talleres Gráficos R. Gilabert. Barcelona, 1926
9. Cardona D i de Fàbregues-Boixar O. Sant Just Desvern durant el segle XVIII. En: Sant Just Desvern, un paisatge i una història. Edita: Publicacions de l’Abadia de Montserrat. Diagràfik, Barcelona, 1987, pàg 280.
10. Renom M. Les grans transformacions del segle XIX. Sant Just Desvern, un paisatge i una història. Edita: Publicacions de l’ Abadia de Montserrat. Diagràfik, Barcelona, 1987, pàg 389-393.

11. Llibre d'Òbits. 1668-1750. Parròquia de Sant Just Desvern.
12. Jordi R. Colectanea de "speciers", mancebos boticarios, boticarios, farmacéuticos practicantes de farmacia y farmacéuticos en Cataluña (1207-1997). Edita: Fundació Uriach 1838. Gràfiques Gispert. Girona, 2003, pàg. 516.
13. San Martín R. Farmacognosia con Farmacodinamia. Editorial Científico Médica. Gráficas Delriu. Barcelona. 1968, Pàg 531.
14. San Martín R. *ibid*, 397-399.
15. Romo AM. Les Plantes Medicinals dels Països Catalans. Edita: Pòrtic Natura (2ª edició). Edegsa. Sabadell. 1997, pàg 73-74.
16. San Martín R. *ibid*, 296-302.
17. San Martín R. *ibid*, 604-605.
18. Farmacopea Española, quinta edición. Imprenta Nacional, Madrid, 1865, pàg 231.
19. Farmacopea Española, séptima edición (reimpresión). Est. Tip. de los hijos de Tello. Impresor de cámara de S.M. Madrid, 1915, pàg 243.
20. San Martín R. *ibid*, 494-497.
21. Romeu M. Remeis casolans (2ª edició). Impremta Ramon. El Vendrell. 1929, pàg 94-95.
22. San Martín R. *ibid*, 313- 317.
23. Ripoll Ll. Herbes i remeis casolans. En: Remeis i Elixirs miraculosos i de llargavida. Edita: Editorial HMB. Printer Indústria Gráfica. Barcelona, 1985, pag 111-114.
24. Basagaña P. Flora Médico-farmacvèutica abreviada. Barcelona, 1860, pàg 109.
25. San Martín R. *ibid*, 346-349.
26. Ginseng. Otros aspectos profesionales de la oficina de farmacia. Sense firma. El farmacèutic (abril) 1997, pàg: 64-72.
27. San Martín R. *ibid*, 936-937.
28. Pahlow M. El gran libro de las plantas medicinales. Editorial Everest, León, 1979, pag 398-399.
29. Font i Quer P. Plantas medicinales. El Dioscórides renovado. Ediciones península. 4ta edición (Península). Barcelona 2002, pàg 551.
30. Romeu M. *ibid*, 50.
31. San Martín R. *ibid*, 452-456.
32. San Martín R. *ibid*, 454.
33. San Martín R. *ibid*, 422.
34. Litter M. Farmacología (5ª edición). Editorial "El Ateneo". Buenos Aires . 1975, pàg 1450
35. Font i Quer P. *ibid*, 219-221.
36. San Martín R. *ibid*, 260-262.
37. Font i Quer P. Medicamenta, 6ª edición. Vol III. Editorial Labor. Barcelona, 1962, pag

462.

38. San Martín R. *ibid*, 239-240.
39. Carmona A.M^a. Nova recerca en Ciències de la Salut a Catalunya. Edita: Reial Acadèmia de Doctors. Imprempta Baltasar. Barcelona, 1998, pàg 72-74.
40. Salazar A. Las Plantas Medicinales. Edita: Ameller, Barcelona,(no posa any, (aprox 1968-1970), pàg 132.
41. Romeu M. *ibid*, 99.
42. Font i Quer P. Plantas medicinales.El Dioscórides renovado. Ediciones península.4ta edició(Península). Barcelona 2002, pàg 764-765.
43. Font i Quer P. *ibid*, 334.
44. Font i Quer P. *ibid*, 334
45. Font i Quer P. *ibid*, 960-961
46. Romeu M. *ibid*, 98.
47. Font i Quer P. *ibid*, 273-75
48. Romeu M. *ibid*, 41
49. Font i Quer P.*ibid*, 132-134.
50. Font i Quer P. *ibid*, 494
51. Font i Quer P. *ibid*, 498-499.
52. Font i Quer P. *ibid*, 722.
53. Fournier P. Plantes Médicinales de France, tomo II, pàg 228. Paris 1947-48.
54. Romeu M. *ibid*, 57-58.
55. San Martín R. *ibid*, 545-546.
56. Font i Quer P. *ibid*, 677-680.
57. Fournier P. Plantes Médicinales de France, tomo III, pàg 388. Paris 1947-48.
58. Font i Quer P. *ibid*, 895-898.
59. Font i Quer P. *ibid*, 469.
60. Font i Quer P. *ibid*, 752-755.
61. Palau PC. Les plantes medicinals baleàriques. Editorial Moll. Palma de Mallorca, 1981, pàg 85.
62. Leclerc H. Précis de Phytothérapie. Paris 1935.
63. San Martín R. *ibid*, 524-525.
64. Romeu M. *ibid*, 42-43.
65. Pahlow M. *ibid*, 72-74.
66. Font i Quer P. *ibid*, 897.
67. Font i Quer P. *ibid*, 754.
68. San Martín R. *ibid*, 575-576.
69. San Martín R. *ibid*, 904-905.

70. San Martín R. *ibid*, 517-519.
71. Font i Quer P. *ibid*, 435-436.
72. Font i Quer P. *ibid*, 332-335.
73. Font i Quer P. *ibid*, 434.
74. Font i Quer P. *ibid*, 92.
75. Farmacopea Española, quinta edición. Imprenta nacional. Madrid. 1865, pàg 409.
76. Font i Quer P. *ibid*, 143.
77. Pahlow M. *ibid*, 437-438.
78. Font i Quer P. *ibid*, 396.
79. Font i Quer P. *ibid*, 79-80
80. Pahlow M. *ibid*, 72-74.
79. Font i Quer P. *ibid*, 750-752.
80. Font i Quer P. *ibid*, 884-886.
81. San Martín R. *ibid*, 313- 317
82. Palau PC. *ibid*, 26.
83. Formulario Español de Farmacia Militar Ministerio del Ejercito, séptima edición, Volumen II. Edita: Laboratorio y Parque Central de Farmacia Militar. Madrid, 1948, pàg1560-1562.

Més bibliografia consultada:

- a) Trease GE, Evans WC. *Tratado de Farmacognosia* (13ª edición). Editorial Interamericana. Madrid 1991.
- b) Bruneton J. *Elementos de Fitoquímica y de Farmacognosia*. Editorial Acribia, Zaragoza, 1991.

per quimioteràpia i/o radioteràpia), ni tampoc creiem que sigui el *plantatge de fulla estreta* (*Plantago lanceolata*): les fulles, arrels i llavors contenen també glucòsid aucubina i, a més, les fulles tenen quantitats importants de vitamina C. Les seves propietats són astringents, emol·lients i també, glopejant, és eficient contra les nafres de la boca i tenen l'acció antiinflamatòria. A nivell de beguda s'ha fet servir per a la bronquitis. Com podeu observar cap té una funció diürètica., excepte l'arrel del *plantatge cornut* (*Plantago coronopus*).

Llavor de ginesta

Tampoc sabem de quin tipus de ginesta parla la fórmula; pot ser la ginesta, en castellà guiyomba, *Spartium junceum* o la ginesta dels tintorers, *Genista tinctorica* o la ginestera borda, *Retama sphaerocarpa*. Aquí ha de ser la ginesta dels tintorers ja que Fournier, en el llibre "Plantes Medicinal de France",⁵³ descriu una fórmula que a principis del segle XIX tractava la hidropesia i se'n prenia la barreja de pols de les llavors (4g) de la ginesta dels tintorers en un vas de vi blanc o clar i, després d'una hora, 60 g d'oli d'oliva per dulcificar-ne els efectes.

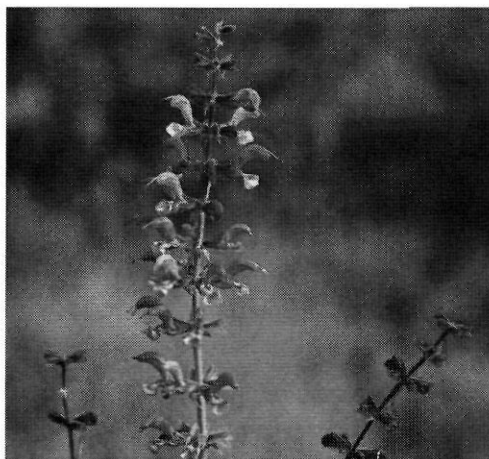
Romeu⁵⁴ descriu la ginestera *Spartium junceum*, que és la ginesta que coneixem, per guarnir els carrers el dia de Corpus i explica "per curar la hidropesia és recomanable el vi de ginesta que està compost per les cendres d'aquest vegetal en la porció de mig quilo de les dites cendres per tres porrons de ví blanc prenent-ne sis cullerades cada matí, tenint la precaució de remenar la ampolla abans, amb le fi que's barreji l'impòsit"

Sàlvia (*Salvia officinalis*)

Família de les labiades. Una de les plantes medicinals per excel·lència. La fulla de sàlvia conté tanins, substàncies amargues i essències com càmfora, una cetona, la salviona i borneol⁵⁵

D'antic la sàlvia és feia servir com a estimulant, tònica, digestiva, diürètica, antispasmòdica, febrífuga, hipoglucemiant. Segons Font i Quer,⁵⁶ les tres accions farmacològiques de la sàlvia, per via interna, són: disminució de les suors nocturnes i normalització de les menstruacions de la dona, ja que conté una substància estrògena i antiglucemiant. A causa de la seva acció antisèptica, es fa servir darrerament per glopejar en casos de mucositis, aftes de la boca, etc.

Segons Fournier,⁵⁷ a més d'enumerar totes les anteriors accions farmacològiques apunta que ha estat també útil en el reumatisme crònic, la migranya i la hidropesia.

Sàlvia

Font: Departament d'Informació Mèdica
EMYFAR. Foto: J. Buesa - Zardoya

Ceba albarrana⁵⁸ (*Urginea maritima*)

En castellà escila, és de la família de les liliàcies; la seva acció farmacològica es troba en el bulb i les seves propietats són de tònic cardíac tipus digitàlic. S'havia fet servir abans com emètic (provocar el vòmit) per la seva acció irritant de la mucosa gàstrica. Si es compara amb la digital, el seu poder cardiotònic és menor, però l'acció diürètica és major i per aquest motiu és tan útil en les hidropesies quan el malalt no té afectada la funció renal.

Cremortartar⁵⁹

En les botes de fermentació del vi i a mesura que incrementa el seu contingut d'alcohol, es formen unes crostes més blanques o fosques depenent de si el raïm és verd o negre; aquestes crostes estan formades de tàrtar. Habitualment s'anomena cremor tàrtar i, des del punt de vista químic, tartrat àcid de potassi. La seva acció, diluït amb aigua, és refrescant, però també, i aquesta és la finalitat de la nostra fórmula, 0.5 unces dissoltes amb aigua tenen un poder laxant.

Arrel de saüc⁶⁰ (*ambucus nigra*)

El document en estudi anomena l'arrel de saüc, quan és l'escorça que té l'acció farmacològica, com també les flors i les fulles.

És d'aquelles plantes medicinals de què cadascuna de les seves parts tenen una utilitat. Així, les flors, quan s'utilitzen en infusió, són sudorífiques, calmen la tos; per la conjuntivitis; quan les glopegem, tenen un efecte positiu per guarir les angines i les genives inflamades.

Les fulles, també en infusió, són sudorífiques, i els fruits cuits fan brotar el xarampió, verola i rubèola, quan l'erupció triga a donar senyals.

Saüc

Font: Departament d'Informació Mèdica EMYFAR. Foto: J. Buesa - Zardoya

En la nostra fórmula utilitzem l'escorça, on es troben els alcaloides sambucines i fitosterina, l'àcid resínic i matèries tànniques.

Palau⁶¹ descriu una preparació per a la hidropesia a partir de la maceració durant 15 dies de l'escorça de saüc (250 g en 1 L de vi blanc). S'ha de prendre dues xicles al dia (tassa petita, més alta que ampla, per prendre xocolata). Segons Leclerc,⁶² 150 g d'escorça en 1 L de vi blanc té una funció diürètica. Aquesta és una vertadera solució per a la hidropesia (on haurem d'augmentar la diüresi per disminuir els líquids).

Herba d'encens (Artemisa Major).

Col·lecció Merk de Plantes Medicinals. Servei de Farmàcia. Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Barcelona

Caps de donzell

Com tantes altres plantes amb el nom de donzell, *ajenjo* en castellà, de la família de les Artemísies, n'hi ha tres espècies: *Artemisa vulgaris*, en català donzell salvatge; *Artemisia arborescens*, donzell bord i *Artemisia absinthium*, donzell mascle o simplement donzell.

Creiem que és el donzell mascle. La seva composició conté: tuyones α i β , alcohol tuyilic, i àcids acètic, isovaleriànic i felandrè. És amarg a causa de l'absintina; així, la fórmula específica que es bullirà amb sucre.⁶³

Les seves accions són: aperitives (el nom de donzell és "wermut" en alemany); tònic estomacal, vermícida. El perill d'intoxicació és important i té la següent clínica: comença amb una agudització de la sensibilitat que pot arribar com la del tacte al dolor, per continuar amb una insensibilitat general més un "status" epilèptic amb alteracions de les facultats mentals.

Poca informació ens dóna per guarir la hidropesia. Romeu⁶⁴ dóna una fórmula amb 8 g de caps de brots més flors de donzell

mascle barrejats, durant 8 dies, amb 240 g de vi blanc; per a l'autor és un excel·lent remei per a curar les malalties de la melsa, prenent-ne 3 cullerades cada dia.

Pahlow⁶⁵ recorda que el donzell és eficaç per a les perturbacions biliars i sobretot en tractaments posteriors als còlics hepàtics. Una altra indicació seria, segons aquest autor, l'increment de la resposta immunològica després de la grip.

Per últim, Carmona,³⁹ en un estudi sobre la capacitat antioxidant o prooxidant i citotòxica dels extractes fluids d'*Aloe spp*; *Polipodium leucotomos*, *Plantago psyllium*L; *Myristica fragans*H; *Artemisia absinthium*L* i *Laminium album*, l'acció més antioxidant es demostra en el dany a l'ADN que es produeix a partir de la formació dels radicals lliures OH. L'autor troba que l'*Artemisia absinthium* L (Donzell) i la *Myristica fragans* H, foren les de més poder antioxidant.

La fórmula que estem estudiant, barreja 1 lliura (400 g en 1 L d'aigua, més sucre) i és, per tant, una concentració elevada de donzell. Cal fixar-se que diu "es prendre com una nou totes les tardes", vol dir el volum d'una nou buida, l'equivalent a una mica més d'una cullerada de cafè actual.

* *
*

Document 515

Elecsir

Compuesto por el Padre frai Francisco ferrer Adigiuro. Dominico.

- 1 Fortifica el cuerpo reaviva los espíritus vitales da movimiento a los sentidos y gusta el temblor a los nervios.
- 2 Limpia el estómago de los humores espesos y viscosos ocasionados por las indigestiones o accidentes.
- 3 Cura los dolores de reumatismo y dulcifica los Grandes dolores de gota.
- 4 Cura los dolores de cabeza y qualquier otro dolor irritandose la frente con dicho elecsir.
- 5 Hase salir las lombrises a los Grandes y a los niños.
- 6 Cura qualquier dolor solico? Que proseda del estómago o de los intestinos en pocos minutos.
- 7 Cura las indigestiones en poco timepo.
- 8 Ablanda el oido a los sordos dejando caer algunas gotas dentro de las orejas o con algodón.
- 9 Calma por algun tiempo el dolor de dientes poninedoles un poco de algodón bañado con ditcho elexir.
- 10 Fortifica la sangre la hase circular y es un contraveneno perfectisimo.
- 11 Hase lavar el flugo de sangre a las mujeres y conserva el color natural y lo buelven a los que lo an Perdido por la
- 12 Purga insensiblemente el cuerpo humano con dolor y sin necesidad de purga alguna ni de sangria.

No descriu la fórmula però és la que fa Ripoll²³ en l'elixir de llarga vida del P. Joseph, però aquí "firma" el dominic "padre frai Francisco Adigiuro".

* *
*

Document 516

Document per les clibelles de un animal

Dugas quartas de oli

Seva noba mitja onsa

Flo de saüc mitja onsa

Trementina una onza

Comentari

Les clivelles en els animals són les fissures superficials que es produeixen en el greix de la pell o en el límit de les membranes de les mucoses.

Únic document de receptari que parla d'alguna malaltia d'un animal.

El principi actiu, aquí important, és la ceba nova, que fa cicatritzar les clivelles i, com antiinflamatori, la flor de saüc.

L'oli d'oliva

És el mitjà per fer la barreja.

Ceba nova

Font i Quer ⁶⁶ descriu la traducció feta per Laguna (1570) del Discòrides; en un paràgraf diu: "El mesmo corazon de la cebolla albarrana cruda, frito en aceite o deshecho con resina, se aplica útilmente a las grietas que suelen hacerse en los pies".

Flor de saüc ⁶⁷

Serveix per l'erisipela, malaltia infecciosa de la pell que es caracteritza per una inflamació aguda de la dermis i de l'epidermis.

Trementina ⁶⁸

Aconseguida a partir de les incisions a l'escorça del pi. És una oleoresina que conté un 15-30% d'essència i un 70-85% de resina. Serveix com a coadjuvant per a la preparació d'ungüents i emplastres.

* *
*

Document 517

Quina de Loja una onsa

Una nou moscada

Mitja lliura de escorsas de taronja agra secadas al sol ó al forn.

Una onsa de fullas de rosa.

Tot se posa en infusió dins una botella ab un porró de vi ranci y se deixa per 48 horas al sol y serena remananto toa sobint. Despues ja es pot usá.

Se posa un dit de est corroborán dins un bas ab una cullarada de xarop de escorça de ponsém y una cullarada de aygua. Se remena y es pren a las onse al mati cada dia. Es cosa que no precipita al malalt y lo cura suament.

Comentaris

No descriu quina malaltia guareix. Sembla, per la seva composició, que té una acció d'estimulant digestiu, carminativa i antitèrmica (quinina). També podria ser per les febres palúdiques transmeses per la picadura de la femella dels mosquits anòfels. Les manifestacions són febres intermitents, anèmia i esplenomegàlia. El paludisme al Baix Llobregat ja és citat en el qüestionari de Francisco de Zamora, del 1789, on, les febres palúdiques són tractades a Esplugues amb quina i tisana règia; n'és la malaltia més freqüent.. S'aprofita la seva acció antipirètica i analgèsica.

Quina de Loja (*Cinchona officinalis*)

Originaria de la població de Loja (Ecuador). S'anomenen "quines" a diferents espècies arbòries de 10-30 m del gènere *Cinchona* i de la família de les rubiàcies.

Com a espècie salvatge, procedeixen de l'Amèrica del Sud; després, més tard, foren conreades a Sumatra, Java i Ceilan.

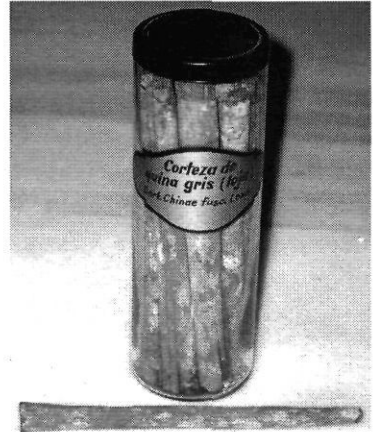
Els principis actius són⁶⁹ 25 alcaloides, els més importants dels quals són: la quinina i quinidina; cinchonina i cinquantina i la cupreïna. A més, en l'escorça trobem: midó, sucres, gomes, fitosterines com el cinchol, cupreol; un taní, l'àcid quinotànic i el principi actiu amarg, la quinovina.

La quinina és l'alcaloide més important, les accions farmacològiques són: acció antipalúdica o antimalàrica. La quinina és menys potent que la cloroquina. Té una acció antipirètica i analgèsica sobre el sistema nerviós central, la finalitat, segons sembla, del producte en la fórmula en estudi. En dosis elevades provoca, després d'una estimulació del sistema nerviós central: hiperpnea, convulsions i mort per paràlisi del centre respiratori. A nivell cardíac, malgrat que es coneix més la quinidina, també la quinina té accions antiarítmiques auriculars.

Produeix hipotensió arterial. En dosis petites incrementa la secreció gàstrica i la gana, quan la dosi augmenta produeix vòmits.

Nou moscada⁷⁰

La part activa és l'ametlla de la llavor de la *Myristica fragans*, de la família de les mirtàcies, d'una alçada d'uns 10-12 metres; creix espontàniament a Sumatra, Java, Brasil

Escorça de Quina Gris (Loja)
Col·lecció Merk de Plantes Medicinals.
Servei de Farmàcia. Hospital de la Santa
Creu i Sant Pau. Barcelona